

PROSTORNI ASPEKT DEMOGRAFSKIH POTENCIJALA U HRVATSKOJ 2011. - 2051.

Alica WERTHEIMER-BALETIĆ*
Anđelko AKRAP**

U ovome su radu analizirane projekcije ukupnoga stanovništva po velikim dobnim skupinama (0 - 14 godina, 15 - 64 godine, 65 i više godina) u županijama za razdoblje od 2011. do 2051. Radi postavljanja hipoteza projekcija razmotreni su protekli dugoročni demografski procesi i tendencije. Analiza na županijama započinje od Popisa stanovništva 1961. godine budući se odtada na velikome prostoru u Hrvatskoj ubrzano oblikuju, i postaju sve snažnijega utjecaja, činitelji ukupne i prirodne depopulacije. Česte promjene i nedosljedna primjena popisne metodologije te povezano s time nepostojanje usporedive vremenske serije podataka na razini županijskoga upravno-teritorijalnog ustroja, zahtijevalo je za ovu analizu obradu velike statističke građe kako bi omogućili usporedivost. Naime, podatci o ukupnome broju stanovnika iz popisa 1971., 1981., 1991. i 2001. nisu usporedivi s popisima prije 1971. kao ni s popisom 2011. godine. U ovome je radu, koristeći primjerene metodološke postupke, broj stanovnika iz prethodno spomenutih popisa sveden na popisnu metodologiju korištenu u popisu 2011. Time je omogućena usporedivost. Središnje mjesto u članku imaju projekcije potencijalnih radnih resursa. Naše projekcije pokazuju sasvim određene demografske promjene u županijama pretpostavljajući nastavljanje recentnih demografskih trendova, što znači da neće biti društvene intervencije u područje fertiliteta i politike ekonomskoga razvoja s naglašenim prostornim aspektom. Nastavljanjem dosadašnjih demografskih trendova broj mladih (0 - 14 godina) smanjio

---

* Akademkinja Alica Wertheimer-Baletić, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

** Prof. dr. sc. Anđelko Akrap, Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet - Zagreb

bi se u svim županijama u granicama od 11,4 % u Zadarskoj do čak 75,6 % u Sisačko-moslavačkoj županiji. Uz izuzetak Zadarske koja bi imala smanjenje radnoga kontingenta za 2,4 % i Zagrebačke sa smanjenjem za 11,6 %, sve preostale županije imale bi smanjenje radnoga kontingenta između 21,7 % (Grad Zagreb) i 70,4 % (Sisačko-moslavačka županija). U projiciranome razdoblju očekuje se snažan porast starih 65 i više godina kojih se udjel u ukupnome stanovništvu 2051. godine kreće od 26 % koliko se očekuje u Zadarskoj do 45 % u Sisačko-moslavačkoj. To će pratiti sve izraženiji gospodarski i socijalni problemi. Pokazuje se da je sadašnji dobni sastav stanovništva, s izrazitim različitostima po pojedinim županijama, manje u srednjoročnome, ali naglašeno u dugoročnome razdoblju, kritični činitelj ekonomskoga razvoja. Postojeće tendencije u sastavnicama reprodukcije radnoga kontingenta stanovništva Hrvatske može ublažiti imigracija. Zbog zanemarivanja prostorne komponente ekonomskoga razvoja sadašnji razmještaj stanovništva i njegove strukture predstavljaju za velik dio hrvatskoga teritorija ograničavajući čimbenik razvoja.

Ključne riječi: broj stanovnika u županijama, demografske promjene po velikim dobnim grupama, projicirane demografske promjene po županijama, demografski okviri ponude radne snage.

UVODNA RAZMATRANJA

Projekcije stanovništva nezaobilazne su pri oblikovanju gospodarske, socijalne, obrazovne, zdravstvene i drugih makroekonomskih politika kako bi se osigurala dostatna prilagodljivost promjenama. Za usmjeravanje ukupnoga razvoja treba poznavati dinamiku demografskih promjena u prostoru. Polazište toga jesu projekcije broja i dobnoga sastava stanovništva iz čega se mogu projicirati demografski okviri priljeva i odljeva u radnu snagu. Demografski okvir iz kojega se stvara radna snaga u širem smislu čini ukupan broj stanovnika određene zemlje, a u užemu, preciznijemu smislu – broj stanovnika u radno-sposobnoj dobi, odnosno u radnome kontingentu (15 - 64 godine). Iako ukupan broj stanovnika, zatim broj radno-sposobnoga stanovništva i radne snage na određenoj području zajednički uvjetuju dvije grupe odrednica, demografske i ekonomsko-socijalne i druge – predmet ovoga rada su demografske odrednice formiranja ekonomski aktivnoga stanovništva (radne snage) na razini županija prema projekcijama koje smo napravili za razdoblje od 2011. - 2051. godine. Posljednjih dvadesetak godina u Hrvatskoj je objavljeno više

projekcija stanovništva (Nacionalni program demografskog razvitka, 1995.; Wertheimer-Baletić, 1997.; Mrđen, 2004.; Nejašmić i Mišetić, 2004.; Grizelj, 2004.; Gelo i Čipin, 2005.; Državni zavod za statistiku, 2011.; Wertheimer-Baletić, 2012.). Bez obzira na manje ili veće razlike u postavljenim hipotezama o budućem kretanju stanovništva, sve dosadašnje projekcije, pa i one s optimističnijim hipotezama, predviđale su vrlo nepovoljne promjene u dobnoj strukturi stanovništva u smjeru nastavljanja intenzivnoga procesa demografskog starenja. Spomenute projekcije odnosile su se na cijelu Hrvatsku pri čemu nije razmatran regionalni/prostorni aspekt. Uz to, u većini se projekcija pretpostavljalo da će se tijekom vremena početi provoditi učinkovita pronatalitetna i nedistributivna populacijska politika, što bi u srednjem i osobito u dugom roku dalo rezultate. Pretpostavljalo se ne samo da će se zaustaviti iseljavanje iz Hrvatske već da će se ostvariti pozitivan migracijski saldo s inozemstvom. Uz već dugogodišnju gospodarsku krizu i nezaposlenost, recentni demografski trendovi pokazuju kako se nepovoljni demografski procesi i dalje ubrzano produbljuju. Objavljeni rezultati prirodnoga kretanja za 2013. godinu pokazuju da niti jedna županija nema prirodni prirast (vidjeti stranice Državnog zavoda za statistiku - Priopćenja). U ovome radu središnje mjesto imaju projekcije potencijalnih radnih resursa u županijama pretpostavljajući nastavljanje recentnih demografski trendova, što znači da pretpostavljamo da neće biti društvene intervencije u područje fertiliteta niti politike ekonomskoga razvoja s naglašenim prostornim aspektom. Dakle, ove projekcije pokazuju realni ishod sadašnjih demografskih procesa.

1. USPOREDIVOST STATISTIČKIH PODATAKA

Podatci o broju stanovnika za županije dostupni su na stranicama Državnog zavoda za statistiku, međutim, podatci o ukupnome broju stanovnika za popise 1971., 1981., 1991. i 2001., nisu usporedivi s popisima prije 1971., kao ni s popisom 2011. godine. Česte promjene i nedosljedna primjena popisne metodologije te povezano s time nepostojanje usporedive vremenske serije podataka na razini županijskoga upravno-teritorijalnog ustroja, zahtijevalo je za ovu analizu obradu opsežne statističke građe, kako bismo dobili usporedive statističke podatke. U toj situaciji nužne su procjene pojedinih demografskih veličina budući nisu obrađene i svedene na usporedivost. Upravno-teritorijalni ustroj Republike Hrvatske po županijama iz veljače 1997. nastao je od jedne (Međimurska županija) ili više nekadašnjih općina (ostale županije), pri čemu su se pojedine nekadašnje općine dijelile između dvije ili tri županije. Prema

metodologiji koja se koristila u popisima 1971., 1981. i 1991. i u nešto modificiranome obliku i u popisu 2001. godine, ukupno stalno stanovništvo Hrvatske sastojalo se od dva kontingenta: stanovništvo koje je stalno prebivalo u Hrvatskoj (u statističkim publikacijama vodilo se pod nazivom „stanovništvo u zemlji“) i stanovništvo koje je živjelo u inozemstvu, ali se popisalo kao stanovništvo naselja za koje je izjavilo da mu je mjesto stalnoga prebivališta u Hrvatskoj (u statističkim publikacijama vodilo se pod nazivom „osobe na privremenome radu u inozemstvu s članovima obitelji koji ondje borave“). Međutim, u popisu 2001. u ukupan broj stanovnika nisu uključeni svi popisani u inozemstvu već samo oni koji su ispunjavali određene, vrlo „rastezljive“, kriterije, međutim, velika ih je većina uključena. Pri svođenju na usporedivost popisnih podataka pojavio se problem za popis 1971. godine budući je u rezultatima popisa 1971. na razini naselja iskazan samo broj popisanih osoba u inozemstvu koje su bile ekonomski aktivne prije odlaska iz Hrvatske. Radi izravne usporedivosti podataka popisa 1971. i 1981. napravljena je naknadna obrada podataka popisa iz 1971., kojom je omogućena na razini općina usporedivost podataka popisa iz 1971. i 1981. (RSZ, 1989.). Ali, i dalje je za 1971. godinu ostao na razini naselja nepoznat ukupan broj popisanih osoba u inozemstvu. Stoga smo za naselja nekadašnjih općina koje su se dijelile napravili procjenu ukupnoga broja osoba u inozemstvu 1971. godine (SZS, 1984. i RSZ, 1989.). Za popis stanovništva 1981. raspolagali smo brojem stanovnika u zemlji i inozemstvu na razini naselja. Temeljem popisa iz 1981. izvršena je distribucija članova obitelji po naseljima za 1971. godinu budući je ukupan broj „inozemaca“ za popis 1971. raspoloživ samo za općine. Postupak procjene bio je sljedeći: ukupan broj članova obitelji u inozemstvu iz općine raspodijeljen je po njenim naseljima proporcionalno udjelu pojedinoga naselja u ukupnome broju zaposlenih u inozemstvu iz te općine 1971. godine. Za popise 1981. i 1991. nije bila potrebna procjena budući je za te popise raspoloživ broj stanovnika u zemlji i inozemstvu na razini naselja, pa su podatci za pojedine županije dobiveni zbrojem „starih općina“ i naselja po novome upravno-teritorijalnom ustroju.

Problem je i vitalna statistika koja je raspoloživa i usporediva na razini županija tek od 1996. godine. Za utvrđivanje prirodnoga kretanja za ukupno stalno i stanovništvo „u zemlji“ na razini županija, dakle, treba raspolagati vitalnom statistikom koja se objavljuje za sva naselja u Hrvatskoj od 1964. godine, ali samo za ukupno stalno stanovništvo. Broj živorođenih i umrlih u inozemstvu publiciran je na razini općina, ali ne i na razini naselja. Evidencija živorođenih i umrlih u inozemstvu na razini naselja vodi se od 1993. godine. I „službena“ vitalna statistika bila je zbroj: živorođeni i umrli u Hrvatskoj plus živorođeni i umrli u inozemstvu. Pokazuje se da se ne radi o malome broju

živorođenih u inozemstvu. Dvojnost ukupnoga broja stanovnika (u popisima stanovništva 1971., 1981. 1991. i 2001. godine) i vitalne statistike od 1969. do 1997. godine (rođeni i umrli u Hrvatskoj plus rođeni i umrli u inozemstvu) razlikovala se i navodila gotovo isključivo u demografskim istraživanjima. Primjerice, analiza radne snage zahtijevala je jasno razgraničenje zaposlenih u Hrvatskoj od zaposlenih u inozemstvu (Wertheimer-Baletić, 1978., 147.-150.). Zahvaljujući popisanim u inozemstvu i uključenim u ukupan broj stanovnika Hrvatske, u popisima 1971., 1981., 1991. i 2001. dobivao se fiktivno veći broj stanovnika osobito u emigracijskim županijama (Akrap, 1999., 2004.). S druge strane stvarao se i fiktivno povoljniji prirodni prirast jer su djeca naših inozemaca koja su rođena i ostala živjeti u inozemstvu ubrajana u živorođene u Hrvatskoj. Kao i u slučaju utvrđivanja ukupnoga broja stanovnika za županije tako se i kod formiranja serije vitalne statistike za stanovništvo u Hrvatskoj, dakle bez „inozemaca“, javlja problem: broj živorođenih i umrlih u inozemstvu od 1969. godine (od kada se evidentiraju) nije iskazivan na razini naselja već na razini nekadašnjih općina (općine prema upravno-teritorijalnome ustroju koji je vrijedio do 1992. godine). Kao što je navedeno, ovaj se problem javlja kod nekadašnjih općina koje su se dijelile između županija. Za stanovništvo u Hrvatskoj formirana je vremenska serija vitalne statistike za razdoblje do 1997. prema metodologiji koja se koristi nakon 1997. godine, što znači da ne uključuje vitalno statističke događaje u inozemstvu. Za formiranje vremenske serije vitalne statistike za naselja od 1971. do 1991., s i bez vitalno-statističkih događaja registriranih u inozemstvu, trebalo je napraviti procjene. Prije je za općine po upravno-teritorijalnome ustroju koji je vrijedio do kraja 1992. godine, a koje su se dijelile između dvije županije, utvrđeno koliko je iz tih naselja registrirano u popisima 1971., 1981. i 1991. osoba na tzv. privremenome radu u inozemstvu i članova obitelji koji su ondje s njima boravili. Za pojedinu godinu od 1971. do 1991., razdioba broja živorođenih i umrlih u inozemstvu po naseljima u općini dobivena je prema udjelu naselja u ukupnome broju osoba na privremenome radu i članova obitelji koji tamo borave. Opisanim metodološkim postupcima omogućena je usporedivost podataka za ciljanu analizu.

2. PROMJENA UKUPNOGA BROJA STANOVNIKA OD 1961. - 2011.

Projiciranje demografskih promjena zahtijeva poznavanje prošlih dugogodišnjih demografskih kretanja. Bitne pretpostavke za depopulacijske procese, koji su tijekom vremena bivali sve intenzivniji i zahvaćali sve veći prostor u Hrvatskoj, oblikovane su politikom gospodarskoga i društvenoga razvoja koja

se počela provoditi odmah nakon Drugog svjetskog rata. U procesu deagrari-
zacije i deruralizacije stanovništvo iz najmanjih naselja selilo se prema najve-
ćim središtima, zaobilazeći srednja naselja, odnosno srednje gradove (Žuljić,
1981. i Čaldarović, 1999.). Sveukupni razvoj malih i srednjih gradova nije mo-
gao zadržati glavninu deagrariiranoga stanovništva iz svojih gravitacijskih
zona, pa je ruralni egzodus bio neizbježan. Hrvatska nije razvila regionalni
sustav većega broja gradova, za hrvatske populacijske uvjete, srednje veličine
koji bi razvojem izvan poljoprivrednoga sektora gospodarstva postupno pri-
hvaćali stanovništvo iz svoga okružja koje se odlijeva iz poljoprivrede. To je
glavni razlog sužavanja razvoja na sve manji i manji prostor i „proizvodnje
viška stanovništva“ u rijetko naseljenoj Hrvatskoj. Do popisa 1948. godine za-
vršile su agrarne kolonizacije kao dominantan činitelj u preraspodjeli stanov-
ništva između siromašnih agrarno prenapučenih i plodnom zemljom bogatih
hrvatskih područja tijekom prve polovine 20. stoljeća. Nekada kolonizacijska
područja gospodarski su napredovala dok je osnovni izvor egzistencije bila
poljoprivreda i s time usko povezane djelatnosti. Daljnjim tijekom razvoja taj
imigracijski prostor krajem 20. stoljeća postaje naglašeno emigracijski. Poslije
popisa 1948. postupno je rastao broj županija sa smanjenjem broja stanovnika.
Između popisa 1948. i 1953. smanjenje ukupnoga stanovništva imale su tri
županije (Krapinsko-zagorska, Ličko-senjska, Istarska), a između popisa 1953.
i 1961. pet županija (Krapinsko-zagorska, Bjelovarsko-bilogorska, Ličko-senj-
ska, Virovitičko-podravska, Međimurska).

Tablica 1. Kretanje broja stanovnika u Hrvatskoj i županijama prema popisima od 1961. do 2011. – bez popisanih u inozemstvu 1971., 1981., 1991. i 2001. godine

Županija/popis	Broj stanovnika u Hrvatskoj ("u zemlji") - bez popisanih u inozemstvu					
	1961.*	1971.**	1981.	1991.	2001.***	2011.*
Zagrebačka	233.875	218.493	246.841	266.393	293.270	317.606
Krapinsko-zagorska	168.952	154.625	148.998	143.406	137.562	132.892
Sisačko-moslavačka	255.635	245.095	243.589	239.448	176.286	172.439
Karlovačka	202.431	178.333	174.437	167.985	133.525	128.899
Varaždinska	179.905	176.696	180.954	181.143	177.340	175.951
Koprivničko-križevačka	143.019	132.442	128.145	123.736	120.276	115.584
Bjelovarsko-bilogorska	167.599	150.212	143.177	137.510	127.866	119.764
Primorsko-goranska	240.621	261.424	295.937	311.116	290.642	296.195
Ličko-senjska	118.329	99.700	86.768	76.452	50.651	50.927
Virovitičko-podravska	127.512	109.496	102.495	98.999	90.031	84.836
Požeško-slavonska	99.340	95.652	93.597	92.300	80.389	78.034
Brodsko-posavska	154.309	153.727	157.956	162.418	163.489	158.575
Zadarska	174.957	171.841	180.936	190.121	153.212	170.017
Osječko-baranjska	328.965	329.662	337.442	344.187	313.406	305.032
Šibensko-kninska	164.757	151.451	144.728	141.096	107.469	109.375
Vukovarsko-srijemska	193.224	202.563	211.437	214.658	186.185	179.521
Splitsko-dalmatinska	339.686	364.764	414.327	439.026	434.022	454.798
Istarska	176.838	172.269	185.920	199.861	196.451	208.055
Dubrovačko-neretvanska	99.593	102.820	112.441	119.524	116.741	122.568
Međimurska	112.073	102.817	107.128	110.256	109.505	113.804
Grad Zagreb	478.076	595.805	693.886	739.414	741.896	790.017
Republika Hrvatska	4.159.696	4.169.887	4.391.139	4.499.049	4.200.214	4.284.889
Indeksi kretanja broja stanovnika u Hrvatskoj („u zemlji“) – bez popisanih u inozemstvu (1961. = 100,0)						
Zagrebačka	100,0	93,4	105,5	113,9	125,4	135,8
Krapinsko-zagorska	100,0	91,5	88,2	84,9	81,4	78,7
Sisačko-moslavačka	100,0	95,9	95,3	93,7	69,0	67,5
Karlovačka	100,0	88,1	86,2	83,0	66,0	63,7
Varaždinska	100,0	98,2	100,6	100,7	98,6	97,8
Koprivničko-križevačka	100,0	92,6	89,6	86,5	84,1	80,8
Bjelovarsko-bilogorska	100,0	89,6	85,4	82,0	76,3	71,5
Primorsko-goranska	100,0	108,6	123,0	129,3	120,8	123,1
Ličko-senjska	100,0	84,3	73,3	64,6	42,8	43,0

Nastavak tablice 1.

Virovitičko-podravska	100,0	85,9	80,4	77,6	70,6	66,5
Požeško-slavonska	100,0	96,3	94,2	92,9	80,9	78,6
Brodsko-posavska	100,0	99,6	102,4	105,3	105,9	102,8
Zadarska	100,0	98,2	103,4	108,7	87,6	97,2
Osječko-baranjska	100,0	100,2	102,6	104,6	95,3	92,7
Šibensko-kninska	100,0	91,9	87,8	85,6	65,2	66,4
Vukovarsko-srijemska	100,0	104,8	109,4	111,1	96,4	92,9
Splitsko-dalmatinska	100,0	107,4	122,0	129,2	127,8	133,9
Istarska	100,0	97,4	105,1	113,0	111,1	117,7
Dubrovačko-neretvanska	100,0	103,2	112,9	120,0	117,2	123,1
Međimurska	100,0	91,7	95,6	98,4	97,7	101,5
Grad Zagreb	100,0	124,6	145,1	154,7	155,2	165,2
Republika Hrvatska	100,0	100,2	105,6	108,2	101,0	103,0

Izvori: (SZS, 1975.), (SZS, 1974.a), (SZS, 1974.b), (RSZ, 1972.), (RSZ, 1982.), (RSZ, 1984.), (RSZ, 1989.),

(DSZ, 1996.), (DSZ, 1994.), (DSZ, 2003.), (DSZ, 2013.).

* U popisima 1961. i 2011. u broj stanovnika nisu uključene osobe koje trajno borave u inozemstvu.

** Broj stanovnika u županijama za 1971. i 2001., za stanovništvo „u zemlji“ procijenjen je na temelju statističkih publikacija koje su u ovoj tablici navedeni kao izvori.

*** Ukupan broj stanovnika 2001. godine sveden je na usporedivost s prethodnim popisima za stanovništvo „u zemlji“. Za popis 2001. zbroju stanovništva „u zemlji“ i u inozemstvu treba dodati 11.095 izbjeglica iz Bosne i Hercegovine koji su u vrijeme popisa 2001. boravili u Hrvatskoj.

Ubrzano širenje ukupne depopulacije na sve veći broja županija, kako pokazuje tablica 1., započinje od 1960-ih. Oko popisa 1961. godine gotovo 70 % hrvatskoga stanovništva živjelo je u seoskim naseljima. Ruralni egzodus inicirao je jake depopulacijske tendencije na velikome prostoru Hrvatske. Usput, Hrvatska je imala zamjetno nepovoljnije demografske trendove od većine jugoslavenskih republika. Između popisa 1961. i 1971. smanjenje broja stanovnika ima čak petnaest županija. Uz zapošljavanje u inozemstvu u 1960-im znatan broj mladih iz emigracijskih županija seli prema velikim gradovima u Hrvatskoj. U 1980-im glavno mjesto zauzimaju migracije prema velikim hrvatskim gradovima. Opća je značajka razdoblja od 1981. - 1991. slabljenje populacijske dinamike. Demografske promjene u 1990-im pod snažnim su učin-

cima Domovinskoga rata i s time povezanih unutrašnjih i vanjskih migracija. Budući je i u popisu 2001. uključena velika većina popisanih u inozemstvu opet se stvarni broj stanovnika u Hrvatskoj i županijama dobiva isključivanjem popisanih u inozemstvu. Domovinski rat i jaki iseljenički tijekovi prema inozemstvu između 1991. i 2001. rezultirali su smanjenjem ukupnoga broja stanovnika za 6,6 %. Izuzetak je samo Zagrebačka županija koja je između 1991. i 2001. godine imala porast broja stanovnika zbog priljeva stanovništva iz županija koje su bile privremeno zaposjednute (1991. - 1995.) i imigracije iz Bosne i Hercegovine. Grad Zagreb i Brodsko-posavska županija ostale su na istome broju stanovnika, a sve preostale županije, osobito one koje su tijekom Domovinskoga rata bile dijelom zaposjednute, imale su značajan pad broja stanovnika. Ako svedemo ukupan broj stanovnika iz popisa 2001. na razinu usporedivosti s onime iz 2011., u zadnjem međupopisnom razdoblju od 2001. do 2011. zabilježen je porast broja stanovnika za 2,5 %. No, taj je porast upitan, što ćemo naknadno razmotriti. Nakon rasta zaposlenosti od sredine zadnjeg međupopisnog razdoblja do 2008. godine, počela je gospodarska kriza i ponovno rast nezaposlenosti i pojačano iseljavanje prema inozemstvu, posebno nakon 2011. godine. Više se ne radi o velikome broju iseljenih, jer nema potražnje za masovnim imigracijama na tržištu radne snage razvijenoga Zapada. Ali, za Hrvatsku, u odnosu na 1960-e i 1990-e, i mali broj iseljenih visokoobrazovanih iz područja elektrotehnike, računarstva, strojarstva, medicine, matematike, fizike, kemije i drugih traženih zanimanja to znači veliki gubitak koji će se teško nadoknaditi. Sve županije koje su imale velika ratna razaranja i štete imaju od početka Domovinskoga rata do danas iznadprosječnu nezaposlenost, iseljavanje, prirodnu i ukupnu depopulaciju. I u razdoblju od 2001. - 2011. Zagrebačka županija i Grad Zagreb bilježe porast broja stanovnika zbog rasta zaposlenosti. Grad Zagreb i njegovo okruženje, tj. Zagrebačka županija, daleko prednjače porastom udjela u ukupnome stanovništvu Hrvatske. Njihov udio u stanovništvu Hrvatske porastao je između 1961. i 2011. godine sa 17,1 na 25,8 %. Mjereno porastom udjela u ukupnome stanovništvu Hrvatske, nakon njih su Splitsko-dalmatinska i Primorsko-goranska županija. Za razliku od Zagreba koji je poticaje svojega razvoja prenio na svoje šire okruženje, kod Splita i Rijeke to se odnosi na uski primorski pojas, dok su istodobno gotovo „usisali“ stanovništvo iz svojega neposrednog kopnenog zaleđa. U sedam hrvatskih županija koje pokrivaju veliki dio hrvatskoga prostora živi ispod 50 stanovnika na km². Demografsko-analitičkim pogledom iz suvremenosti neprijeporno je da su 1960-e ključne za razumijevanje dugogodišnjih ukupnih i strukturnih demografskih promjena u Hrvatskoj. Naime, od Popisa

stanovništva 1961. godine na velikom prostoru Hrvatske sve snažniji utjecaj imaju činitelji ukupne i prirodne depopulacije. Industrija se razvijala prije svega u velikim gradovima gdje je već postojala temeljna infrastruktura jer je to zahtijevalo manja ulaganja. Regionalni urbani centri nisu mogli prihvatiti u dostatnoj mjeri deagrarizirano stanovništvo iz svog gravitacijskoga područja, pa su glavna migracijska kretanja bila usmjerena u makroregionalne centre ili prema inozemstvu. Brzi populacijski rast, za hrvatske uvjete velikih gradova, Zagreba, Splita i Rijeke (Osijek gubi populacijsku dinamiku od 1960.-ih) to uvjerljivo potvrđuje.

3. SASTAVNICE DEMOGRAFSKIH PROMJENA OD 2001. - 2011.

Prije analize sastavnica demografskih promjena po županijama u zadnjem međupopisnome razdoblju radi razumijevanja tekućih kretanja valja imati u vidu da je prirodna depopulacija u nekim županijama započela već krajem 1960-ih. Prvo je počela u županijama s nadprosječnim udjelom poljoprivrednoga stanovništva. Tako Bjelovarsko-bilogorska i Koprivničko-križevačka županija imaju prirodno smanjenje, tj. veći broj umrlih nego rođenih, u svim godinama još od 1968., Virovitičko-podravska od 1972., Ličko-senjska od 1973. i Krapinsko-zagorska od 1975. godine. U Zagrebačkoj županiji prirodno je smanjenje počelo od 1969. godine, s tom razlikom što je od 1979. do 1982. godine imala blagi prirodni prirast, a odtada se nastavlja neprekinuto prirodno smanjenje. Populacijski rast i nagli priljev mladoga stanovništva u Veliku Goricu, Zaprešić i Samobor kratko vrijeme su kompenzirali prirodno smanjenje u nekadašnjim općinama Ivanić-grad, Jastrebarsko, Sv. I. Zelina i Vrbovec. U Sisačko-moslavačkoj i Karlovačkoj županiji bilježi se prirodno smanjenje od 1983. i u Varaždinskoj od 1990. godine. Požeško-slavonska županija imala je prirodno smanjenje od 1987. do 1994., a odtada do 1997. ima sasvim mali pozitivan prirodni prirast, te poslije toga ponovno prirodno smanjenje. Na razini Hrvatske i županija u 1980-ima, u odnosu na 1970-e, više je nego prepolovljen prirodni prirast i gotovo prepolovljena međužupanijska migracija. Od početka 1990-ih ubrzano raste broj županija s prirodnim smanjenjem (Primorsko-goranska, Istarska i Šibensko-kninska županija itd.). Do 2012. godine jedino je Splitsko-dalmatinska županija u svim godinama nakon Drugoga svjetskog rata imala pozitivan prirodni prirast. Prema podacima vitalne statistike za 2013. godinu sve županije imaju prirodno smanjenje. Dugo relativno povoljan prirodni prirast ima, u odnosu na preostale županije, Splitsko-dalmatinska zahvaljujući gospodarskome razvoju Splita i imigraciji iz zaleđa i iz Bosne i

Hercegovine. Dok je Split populacijski naglo rastao praznilo se neposredno kopneno zaleđe, ne samo iz seoskih naselja već i iz malih gradića. Tako je ova županija svoj gospodarski i populacijski rast usredotočila na Split s priobaljem, od Trogira do Omiša. Isti je slučaj i s Primorsko-goranskom županijom gdje je gospodarski razvoj i prateća društvena infrastruktura usredotočena u Rijeku i uski priobalni pojas. Kako u zaleđu Splita tako i Rijeke, Zadra i Šibenika, uz izuzetak nekoliko gradića, prostire se izrazito depopulacijsko područje koje gotovo da nema bioloških potencijala za zaustavljanje depopulacijskih tendencija. Samo je Grad Zagreb poticaje razvoja prenio na svoje šire okruženje. Motreno po naseljima, općinama i gradovima vitalna statistika postala je statistika demografskoga izumiranja. Prirodna depopulacija na razini čitave Hrvatske započela je 1991. godine: od 1991. do 2013. Hrvatska ima prirodno smanjenje stanovništva u Hrvatskoj („u zemlji“) za 181.057 (u broj umrlih uključeni su umrli ili poginuli, od 1991. do polovine 1995., a naknadno upisani u matice umrlih od 1995. do 2013. godine).

Budući da se hipoteze projekcija temelje na recentnim demografskim tendencijama, razmotrit ćemo sastavnice demografskih promjena u međupopisnome razdoblju od 2001. - 2011. (vidjeti tablicu 2.). Sama činjenica da je broj stanovnika u Hrvatskoj između 2001. i 2011., kad se popisni podatci svedu na razinu usporedivosti, porastao za 2,0 % može zavarati da je to rezultat pozitivnoga salda migracije. Međutim, ako promatramo promjenu „službenog“ broja stanovnika za 2001. godinu (broj koji je objavio Državni zavod za statistiku) onda je od 2001. do 2011., broj stanovnika smanjen s 4.437.460 na 4.284.889 ili za 3,4 %. Prema popisnoj metodologiji za 2001. bila je mogućnost primjene „labavih“ kriterija kod utvrđivanja „uobičajenog mjesta stanovanja“ ili mjesta stalnog prebivališta. Za popis 2001. raspolagali smo većim brojem popisnih podataka temeljem kojih smo procijenili da je u trenutku potonjeg popisa u Hrvatskoj trajno živjelo ili prebivalo 4.200.214. Za popis 2011., zasada, ne raspoložemo svim potrebnim podacima temeljem kojih bi mogli procijeniti, jesu li sve osobe koje su u uključene u ukupan broj stanovnika zaista one koje trajno prebivaju u Hrvatskoj ili se u različitim situacijama primjenjivao dosta rastezljiv kriterij o trajnome boravku. Činjenica je, kako se vidi iz tablice 2., da se povećao broj stanovnika, osim u već dugo imigracijskim županijama, i u dugogodišnjim emigracijskim županijama, osobito onima koje su imale najviše izbjegloga stanovništva tijekom Domovinskoga rata. Dakle, niti imamo sve popisne podatke, a niti popis 2011. možemo držati besprijekornim. Pretpostavljamo da se u ovome slučaju radi o hrvatskim državljanima koji nisu bili obuhvaćeni popisom 2001., a u međuvremenu su se vratili iz izbjeglištva ili su u „procesu povratka“. Prema tome, kako se vidi iz tablice 2., u nekim

trajno emigracijskim županijama u popisu 2011. registrirano je manje smanjenje broja stanovnika nego što se očekivalo na temelju prirodnoga kretanja i unutrašnje i vanjske migracije između popisa 2001. i 2011. godine. Napominjem da se račun migracije temelji na godišnjim priopćenjima o unutrašnjoj i vanjskoj migraciji Državnog zavoda za statistiku. Naime, objavljeni rezultati Popisa 2011. ne daju podatke o migraciji u međupopisnome razdoblju od 2001. - 2011. godine. Stoga ne možemo dati potpuniju analizu promjena u ovome međupopisnom razdoblju. Međutim, možemo pretpostaviti da se u ovome slučaju radi o popisanim hrvatskim državljanima povratnicima izbjeglicama iz Hrvatske tijekom oslobađanja hrvatskih zaposjednutih teritorija 1995., koji su se vratili u Hrvatsku nakon popisa 2001. godine. Ostaje, dakle, pitanje je li se možda i u ovome slučaju primjenjivao, na nekim prostorima, dosta rastezljivi kriterij pri utvrđivanju prebiva li popisana osoba zaista stalno u naselju za kojega je izjavila da joj je mjesto stalnoga boravka. Stoga promotrimo pojedine sastavnice demografskih promjena u međupopisnome razdoblju od 2001. do 2011. (tablica 2.). Temeljem serije vitalne statistike utvrđeno je prirodno kretanje koje pokazuje da su u razmatranome razdoblju samo dvije županije imale pozitivan prirodni prirast: Splitsko-dalmatinska i Dubrovačko-neretvanska. U odnosu na međupopisno razdoblje 1991. - 2001., u razdoblju 2001. - 2011. prirodni je prirast u Splitsko-dalmatinskoj županiji smanjen za 63,9 %, a u 2012. broj živorođenih tek neznatno nadvisuje broj umrlih. Isto tako u 2012. Dubrovačko-neretvanska županija ima prirodno smanjenje. Vrijedi istaknuti da je Grad Zagreb nakon dugogodišnjega prirodnog smanjenja nekoliko zadnjih godina bilježio blagi pozitivan prirodni prirast, ali 2013. godine bilježi prirodno smanjenje.

Tablica 2. *Sastavnice demografskih promjena 2001. - 2011.*

Županija	Broj stanovnika u Hrvatskoj ("u zemlji") - popis 2001.	Prirodno kretanje (+ ili -) između popisa 2001. i 2011.	Migracija 2001. - 2011.			Očekivani broj stanovnika 2011. na temelju prirodnog kretanja i migracijskog salda	Popisom utvrđeni broj stanovnika 2011.	Više/manje utvrđeno popisom 2011. od očekivanog broja stanovnika	Više stanovnika utvrđeno popisom 2011. od očekivanog broja stanovnika (u %)
			s drugim županijama	s inozemstvom	ukupni saldo				
HRVATSKA	4.200.214	-95.363	-2.485*	66.682	64.197	4.169.048	4.284.889	115.841	2,70
Zagrebačka	293.270	-3.126	17.657	6.832	24.489	314.634	317.606	2.973	0,4
Krapinsko-zagorska	137.562	-7.379	-547	503	-44	130.139	132.892	2.753	2,07
Sisačko-moslavačka	176.286	-10.367	-4.951	-3.558	-8.509	157.410	172.439	15.029	8,72
Karlovačka	133.525	-9.533	-2.038	-1.233	-3.271	120.721	128.899	8.178	6,34
Varaždinska	177.340	-5.484	-426	640	214	172.070	175.951	3.881	2,21
Koprivničko-križevačka	120.276	-5.435	-1.133	455	-678	114.163	115.584	1.421	1,23
Bjelovarsko-bilogorska	127.866	-6.684	-4.163	-334	-4.497	116.685	119.764	3.079	2,57
Primorsko-goranska	290.642	-10.231	3.060	5.051	8.111	288.522	296.195	7.673	2,59
Ličko-senjska	50.651	-4.316	74	-1.214	-1.140	45.196	50.927	5.732	11,25
Virovitičko-podravska	90.031	-3.885	-3.164	-831	-3.995	82.151	84.836	2.685	3,16
Požeško-slavonska	80.389	-2.189	-3.236	-576	-3.812	74.389	78.034	3.646	4,67
Brodsko-posavska	163.489	-3.188	-6.909	3.386	-3.523	156.779	158.575	1.797	1,13
Zadarska	153.212	-221	7.213	8.588	15.801	168.793	170.017	1.225	0,72
Ostječko-baranjska	313.406	-9.906	-4.942	325	-4.617	298.884	305.032	6.149	2,02
Šibensko-kninska	107.469	-4.964	713	2.789	3.502	106.007	109.375	3.368	3,08
Vukovarsko-srijemska	186.185	-3.236	-8.170	-203	-8.373	174.576	179.521	4.945	2,75
Splitsko-dalmatinska	434.022	+3.848	-2.354	18.533	16.179	454.049	454.798	749	0,16
Istarska	196.451	-4.111	6.208	6.403	12.611	204.951	208.055	3.104	1,49
Dubrovačko-neretvanska	116.741	+535	-1.474	5.750	4.276	121.552	122.568	1.016	0,83
Međimurska	109.505	-46	-1.043	419	-624	108.835	113.804	4.969	4,37
Grad Zagreb	741.896	-5.450	7.140	14.957	22.097	758.544	790.017	31.474	3,98

Izvor: DSZ, 2013.; Prirodno kretanje stanovništva (za pojedine godine od 2001. - 2011.), Državni zavod za statistiku; Migracija stanovništva Republike Hrvatske (za pojedine godine od 2001. - 2011.), Državni zavod za statistiku.

*Saldo međuzupanijske migracije trebao bi biti nula, jer ako se osoba odjavi iz županije s namjerom prijave u drugoj saldo na razini Hrvatske treba biti nula. Pretpostavljamo da je negativan saldo migracije za Hrvatsku budući se radi o ođavljenim osobama iz neke županije koje su i prije prijave u neku drugu županiju iselile u inozemstvo.

Međimurska županija do 2012. godine dugo koleba oko nultoga prirodnog prirasta dok su sve preostale županije imale značajno prirodno smanjenje, bez realne nade da bi se mogao dogoditi pozitivan preokret. Promjene se nisu dogodile ni u pogledu migracije. Prije je navedeno, račun migracije temeljimo na godišnjim priopćenjima Državnog zavoda za statistiku („Migracija stanovništva Republike Hrvatske“ za svaku pojedinu godinu od 2001. do 2011. godine). Male su promjene u pogledu smjera migracije u odnosu na dugogodišnje tendencije. I dalje je Zagreb i neposredno okruženje glavno odredište unutrašnjih i vanjskih imigranata među kojima veliku većinu čine imigranti iz Bosne i Hercegovine. Po broju useljenika na drugome je mjestu Split i priobalni pojas, zahvaljujući vanjskim imigrantima, budući zbog nerazvijenoga kopnenog zaleđa i već dugo prisutne nadprosječne nezaposlenosti mladih ima negativan saldo s drugim županijama u Hrvatskoj, prije svega Zagrebom. Zadar nakon izgrađenoga autoputa i gospodarskoga razvoja i rasta Sveučilišta u Zadru od emigracijske županije postaje imigracijska i bilježi gotovo dvostruko veći broj imigranata od Primorsko-goranske županije. Potom slijede Istarska, Dubrovačko-neretvanska i Šibensko-kninska. Dok Istarska ima podjednak broj imigranata iz drugih županija i iz inozemstva, dotle Dubrovačko-neretvanska ima negativan saldo migracija s drugim županijama, ali pozitivan s inozemstvom. Osobita je Brodsko-posavska županija koja ima značajan negativan saldo migracije s drugim županijama, a istodobno pozitivan saldo migracije s inozemstvom. Poznato je da u ovu županiju najviše useljavaju stanovnici iz Bosanske posavine. Imigracije iz inozemstva u Hrvatsku gotovo su beznačajne u odnosu na depopulacijske trendove u Hrvatskoj. Teško je i očekivati brojnije useljenike u Hrvatsku u situaciji gotovo trajno prisutne relativno visoke stope nezaposlenosti.

Ako se ne poznaju prošla dugoročna demografska kretanja nemoguće je postaviti objektivne osnovne hipoteze za buduća demografska kretanja. Razmotrene dugogodišnje demografske tendencije s naglašenim prostornim aspektom pružaju temelj za postavljanje hipoteza za projekcije.

4. PROJICIRANE PROMJENE UKUPNOGA BROJA I DOBNOGA SASTAVA STANOVNIŠTVA HRVATSKE I ŽUPANIJA OD 2011. - 2051.

Projekcije demografskih promjena potrebne su pri koncipiranju različitih makroekonomskih politika. Valja imati u vidu elementarnu činjenicu da su demografski procesi po svojoj naravi rezultat dugoročnih prošlih kretanja,

kako u nastajanju, tako i u svojim budućim učincima, što znači dugoročni utjecaj sadašnjega dobno-spolnog sastava na buduće demografske procese. Analiza razvoja osnovnih demografskih i ekonomskih struktura podloga su za postavljanje hipoteza za izradu projekcija stanovništva. Prema tome, prošle dugoročne tendencije u osnovnim demografskim strukturama podloga su za postavljanje hipoteza o demografskim projekcijama na razini Hrvatske i županija. U ovome radu projekcije stanovništva na razini županija polaze od ukupnoga broja i dobno-spolnoga sastava utvrđenoga popisom stanovništva 2011. godine, serije vitalne statistike i unutrašnje i vanjske migracije za razdoblje od 2008. do 2012. godine. U nedostatku službenih tablica mortaliteta za županije, izračunate su skraćene aproksimativne tablice mortaliteta za razdoblje od 2008. do 2012. godine. Temeljem dobivenih rezultata o očekivanome trajanju života, odvojeno za muško i žensko stanovništvo, projiciran je, metodom linearne ekstrapolacije, rast očekivanoga trajanja života do 2051. godine. Objavljeni rezultati popisa 2011., kako na razini Hrvatske, tako i na razini županija, ne daju podatke o unutrašnjoj i vanjskoj migraciji za međupopisno razdoblje 2001. - 2011. To je bitan nedostatak objavljenih rezultata popisa 2011. jer se ne mogu analizirati brojni demografski fenomeni povezani s migracijom. Stoga su korištena godišnja priopćenja o vanjskoj i unutrašnjoj/međužupanijskoj migraciji koja Državni zavod za statistiku objavljuje za svaku proteklu godinu. Podatci o unutrašnjim i vanjskim neto migracijama temelje se na bazi podataka Ministarstva unutarnjih poslova koje obrađuje i objavljuje Državni zavod za statistiku. Unutrašnje/međužupanijske migracije su pouzdane, jer svaka osoba koja odjavi prebivalište u jednoj od županija u Hrvatskoj prijavljuje se u drugoj. No, prema načinu prikupljanja i obuhvatu, podatci o vanjskim migracijama ne zadovoljavaju temeljne metodološke kriterije da bi se na temelju njih dobio pouzdan podatak o neto vanjskim migracijama. Nisu, dakle, pouzdani podatci o vanjskim migracijama koji se dobivaju iz baze podataka Ministarstva unutarnjih poslova (a ovome ministarstvu i nije zadatak prikupljati podatke o vanjskim migracijama).

Tablica 3. Projekcija broja stanovnika po županijama do 2051. godine

Grad/županija	Broj stanovnika 2011. i projicirani do 2051. godine				
	2011.	2021.	2031.	2041.	2051.
Zagrebačka	317.606	324.867	327.532	325.986	321.871
Krapinsko-zagorska	132.892	128.879	123.207	115.566	106.798
Sisačko-moslavačka	172.439	150.230	126.037	99.367	71.784
Karlovačka	128.899	116.311	102.913	88.661	73.893
Varaždinska	175.951	172.553	166.621	158.221	148.008
Koprivničko-križevačka	115.584	111.481	106.128	99.124	91.206
Bjelovarsko-bilogorska	119.764	109.920	99.028	86.295	72.738
Primorsko-goranska	296.195	287.181	272.590	255.036	238.860
Ličko-senjska	50.927	43.577	36.630	29.710	22.715
Virovitičko-podravska	84.836	78.281	70.764	61.451	51.217
Požeško-slavonska	78.034	69.809	61.067	50.754	39.601
Brodsko-posavska	158.575	148.032	136.727	122.576	106.496
Zadarska	170.017	173.513	176.267	178.038	179.715
Osječko-baranjska	305.032	293.087	276.336	254.088	229.136
Šibensko-kninska	109.375	97.548	85.973	73.520	61.194
Vukovarsko-srijemska	179.521	165.647	150.177	131.398	110.394
Splitsko-dalmatinska	454.798	446.244	434.294	415.360	392.471
Istarska	208.055	205.481	199.256	190.885	182.207
Dubrovačko-neretvanska	122.568	120.614	118.241	114.560	110.238
Međimurska	113.804	111.459	107.488	101.644	94.256
Grad Zagreb	790.017	796.835	787.113	771.259	752.066
Hrvatska	4.284.889	4.151.550	3.964.385	3.723.497	3.456.866
Indeks 2051/2011. = 100,0					
Zagrebačka	100,0	102,3	103,1	102,6	101,3
Krapinsko-zagorska	100,0	97,0	92,7	87,0	80,4
Sisačko-moslavačka	100,0	87,1	73,1	57,6	41,6
Karlovačka	100,0	90,2	79,8	68,8	57,3
Varaždinska	100,0	98,1	94,7	89,9	84,1
Koprivničko-križevačka	100,0	96,5	91,8	85,8	78,9
Bjelovarsko-bilogorska	100,0	91,8	82,7	72,1	60,7
Primorsko-goranska	100,0	97,0	92,0	86,1	80,6
Ličko-senjska	100,0	85,6	71,9	58,3	44,6
Virovitičko-podravska	100,0	92,3	83,4	72,4	60,4
Požeško-slavonska	100,0	89,5	78,3	65,0	50,7
Brodsko-posavska	100,0	93,4	86,2	77,3	67,2
Zadarska	100,0	102,1	103,7	104,7	105,7

Nastavak tablice 3.

Osječko-baranjska	100,0	96,1	90,6	83,3	75,1
Šibensko-kninska	100,0	89,2	78,6	67,2	55,9
Vukovarsko-srijemska	100,0	92,3	83,7	73,2	61,5
Splitsko-dalmatinska	100,0	98,1	95,5	91,3	86,3
Istarska	100,0	98,8	95,8	91,7	87,6
Dubrovačko-neretvanska	100,0	98,4	96,5	93,5	89,9
Međimurska	100,0	97,9	94,4	89,3	82,8
Grad Zagreb	100,0	100,9	99,6	97,6	95,2
Hrvatska	100,0	96,9	92,5	86,9	80,7

Dakle, vanjska migracija, koju objavljuje Državni zavod za statistiku, temeljem podataka dobivenih iz Ministarstva unutarnjih poslova nije potpuna. Statistika iseljenih iskazuje samo osobe koje su odjavile svoje prebivalište iz jednoga od naselja u Hrvatskoj. Podatci iz godišnjih priopćenja pokazuju da se uglavnom evidentiraju samo iseljavanja iz Hrvatske prema Bosni i Hercegovini i Srbiji. Unatoč tome, često se ovako dobiveni podatci koriste kao potpuni, ne samo u medijima već i šire, što je pogrešno. Nasuprot tomu, točni su podatci broja useljenih u Hrvatsku iz inozemstva, budući da se oni evidentiraju pri prijavi prebivališta. Broj useljenih službena statistika iskazuje za svaku pojedinu godinu. Općenito, samo one države koje imaju registar stanovništva imaju relativno pouzdane podatke o vanjskim migracijama. Hrvatska zasada nema registar stanovništva stoga su neophodne, metodološki utemeljene, procjene o broju iseljenih. Bez obzira na opisana metodološka ograničenja pri postavljanju hipoteze o migracijama predočene projekcije stanovništva za županije do 2051. godine pokazuju sasvim izvjesne promjene uz uvjet da se i dalje neće provoditi pronatalitetna i redistributivna populacijska politika. Glavni na je projiciranih promjena u srednjem roku determinirana proteklim demografskim kretanjima, no provođenjem niza međusobno koordiniranih mjera pronatalitetne i redistributivne populacijske politike u dugom roku nepovoljni demografski trendovi mogu doživjeti obrat.

Tablica 4. Broj stanovnika Hrvatske prema velikim dobnim grupama, 2011. – 2051. godine (varijanta srednjeg fertiliteta i srednje migracije)

Hrvatska						
Dobne grupe	Broj stanovnika					Indeks 2051./2011. = 100,0
	2011.	2021.	2031.	2041.	2051.	
0 - 14	652.428	600.622	527.491	464.412	420.669	64,48
15 - 64	2.873.828	2.662.624	2.433.506	2.225.168	1.968.064	68,48
65+	758.633	888.304	1.003.388	1.033.917	1.068.133	140,80
Ukupno	4.284.889	4.151.550	3.964.385	3.723.497	3.456.866	80,68
Struktura (u %)						
0 - 14	15	14	13	12	12	
15 - 64	67	64	61	60	57	
65+	18	21	25	28	31	
Ukupno	100	100	100	100	100	

Tablica 5. Dobna struktura radnog kontingenta stanovništva Hrvatske, 2011. - 2051. god. (varijanta srednjeg fertiliteta i srednje migracije)

Hrvatska						
Dobna struktura radnog kontingenta	Radni kontingent stanovništva					Indeks 2051./2011.
	2011.	2021.	2031.	2041.	2051.	
15 - 44 godine	1.661.207	1.509.432	1.331.772	1.190.880	1.071.156	64,48
45 - 64 godine	1.212.621	1.153.192	1.101.734	1.034.287	896.908	73,96
Ukupno (15 - 64)	2.873.828	2.662.624	2.433.506	2.225.168	1.968.064	68,48
Struktura (u %)						
15 - 44 godine	58	57	55	54	54	
45 - 64 godine	42	43	45	46	46	
Ukupno (15 - 64)	100	100	100	100	100	

Tablica 6. Broj stanovnika prema velikim dobnim grupama od 2011. do 2051. godine u županijama s porastom broja stanovnika u projiciranome razdoblju (varijanta srednjeg fertiliteta i srednje migracije)

Dobne grupe	Broj stanovnika					Indeks 2051./2011. = 100,0
	2011.	2021.	2031.	2041.	2051.	
Zadarska županija						
0 - 14	26.837	26.279	25.112	24.298	23.773	88,58
15 - 64	111.652	110.214	110.672	111.394	108.965	97,59
65+	31.528	37.020	40.483	42.346	46.977	149,00
Ukupno	170.017	173.513	176.267	178.038	179.715	105,70
Struktura (u %)						
0 - 14	16	15	14	14	13	
15 - 64	66	64	63	63	61	
65+	19	21	23	24	26	
Ukupno	100	100	100	100	100	
Zagrebačka županija						
0 - 14	51.854	49.326	45.385	43.493	41.643	80,31
15 - 64	215.411	211.028	206.788	200.608	190.309	88,35
65+	50.341	64.514	75.358	81.885	89.918	178,62
Ukupno	317.606	324.867	327.532	325.986	321.871	101,34
Struktura (u %)						
0 - 14	16	15	14	13	13	
15 - 64	68	65	63	62	59	
65+	16	20	23	25	28	
Ukupno	100%	100	100	100	100	

Tablica 7. Broj stanovnika prema velikim dobnim grupama od 2011. do 2051. godine u županijama sa smanjenjem broja stanovnika u projiciranome razdoblju do 20 % (varijanta srednjeg fertiliteta i srednje migracije)

Dobne grupe	Broj stanovnika					Indeks 2051./2011. = 100,0
	2011.	2021.	2031.	2041.	2051.	
Grad Zagreb						
0 - 14	116.059	122.004	103.925	96.929	96.259	82,94
15 - 64	537.188	510.995	499.410	472.205	425.988	79,30
65+	136.770	163.837	183.778	202.124	229.820	168,03
Ukupno	790.017	796.835	787.113	771.259	752.066	95,20
Struktura (u %)						
0 - 14	15	15	13	13	13	
15 - 64	68	64	63	61	57	
65+	17	21	23	26	31	
Ukupno	100	100	100	100	100	
Dubrovačko-neretvanska županija						
0 - 14	19.919	18.227	16.413	15.167	13.994	70,25
15 - 64	80.804	76.895	73.404	70.209	65.286	80,80
65+	21.845	25.492	28.424	29.184	30.959	141,72
Ukupno	122.568	120.614	118.241	114.560	110.238	89,94
Struktura (u %)						
0 - 14	16	15	14	13	13	
15 - 64	66	64	62	61	59	
65+	18	21	24	25	28	
Ukupno	100	100	100	100	100	
Istarska županija						
0 - 14	27.816	29.256	25.100	23.063	22.864	82,20
15 - 64	142.780	130.391	120.970	114.327	102.583	71,85
65+	37.459	45.833	53.186	53.495	56.760	151,53
Ukupno	208.055	205.481	199.256	190.885	182.207	87,58
Struktura (u %)						
0 - 14	13	14	13	12	13	
15 - 64	69	63	61	60	56	
65+	18	22	27	28	31	
Ukupno	100	100	100	100	100	
Splitsko-dalmatinska županija						
0 - 14	74.432	66.938	60.521	54.308	48.857	65,64
15 - 64	304.915	289.150	269.706	251.865	230.120	75,47
65+	75.451	90.156	104.067	109.187	113.493	150,42

Nastavak tablice 7.

Dobne grupe	Broj stanovnika					Indeks 2051./2011. = 100,0
	2011.	2021.	2031.	2041.	2051.	
Ukupno	454.798	446.244	434.294	415.360	392.471	86,30
Struktura (u %)						
0 - 14	16	15	14	13	12	
15 - 64	67	65	62	61	59	
65+	17	20	24	26	29	
Ukupno	100	100	100	100	100	
Varaždinska županija						
0 - 14	27.117	24.808	22.355	19.922	18.040	66,53
15 - 64	119.212	112.792	103.125	94.763	84.649	71,01
65+	29.622	34.953	41.140	43.536	45.319	152,99
Ukupno	175.951	172.553	166.621	158.221	148.008	84,12
Struktura (u %)						
0 - 14	15	14	13	13	12	
15 - 64	68	65	62	60	57	
65+	17	20	25	28	31	
Ukupno	100	100	100	100	100	
Međimurska županija						
0 - 14	19.221	16.770	14.710	13.096	11.472	59,69
15 - 64	76.834	73.225	66.986	61.384	54.436	70,85
65+	17.749	21.465	25.791	27.164	28.347	159,71
Ukupno	113.804	111.459	107.488	101.644	94.256	82,82
Struktura (u %)						
0 - 14	17	15	14	13	12	
15 - 64	68	66	62	60	58	
65+	16	19	24	27	30	
Ukupno	100	100	100	100	100	
Primorsko-goranska županija						
0 - 14	36.967	38.918	33.376	29.727	29.272	79,18
15 - 64	203.224	178.877	163.230	150.565	131.357	64,64
65+	56.004	69.386	75.985	74.744	78.231	139,69
Ukupno	296.195	287.181	272.590	255.036	238.860	80,64
Struktura (u %)						
0 - 14	12	14	12	12	12	
15 - 64	69	62	60	59	55	
65+	19	24	28	29	33	
Ukupno	100	100	100	100	100	
Krapinsko-zagorska županija						
0 - 14	19.942	18.184	16.498	14.238	12.816	64,27

Nastavak tablice 7.

Dobne grupe	Broj stanovnika					Indeks 2051./2011. = 100,0
	2011.	2021.	2031.	2041.	2051.	
15 - 64	89.545	83.878	75.347	68.482	61.196	68,34
65+	23.405	26.817	31.362	32.847	32.786	140,08
Ukupno	132.892	128.879	123.207	115.566	106.798	80,36
Struktura (u %)						
0 - 14	15	14	13	12	12	
15 - 64	67	65	61	59	57	
65+	18	21	25	28	31	
Ukupno	100	100	100	100	100	

Tablica 8. Broj stanovnika prema velikim dobnim grupama od 2011. do 2051. godine u županijama sa smanjenjem broja stanovnika u projiciranoj razdoblju od 20 do 40 % (varijanta srednjeg fertiliteta i srednje migracije)

Dobne grupe	Broj stanovnika					Indeks 2051./2011. = 100,0
	2011.	2021.	2031.	2041.	2051.	
Koprivničko-križevačka županija						
0 - 14	18.151	15.885	14.193	12.387	10.901	60,06
15 - 64	76.937	71.842	64.663	58.755	52.496	68,23
65+	20.496	23.755	27.272	27.982	27.809	135,68
Ukupno	115.584	111.481	106.128	99.124	91.206	78,91
Struktura (u %)						
0 - 14	16	14	13	12	12	
15 - 64	67	64	61	59	58	
65+	18	21	26	28	30	
Ukupno	100	100	100	100	100	
Osječko-baranjska županija						
0 - 14	46.806	41.550	37.146	31.059	26.967	57,61
15 - 64	206.692	190.367	167.176	150.498	130.220	63,00
65+	51.534	61.170	72.014	72.530	71.950	139,62
Ukupno	305.032	293.087	276.336	254.088	229.136	75,12
Struktura (u %)						
0 - 14	15	14	13	12	12	
15 - 64	68	65	60	59	57	
65+	17	21	26	29	31	
Ukupno	100	100	100	100	100	

Nastavak tablice 8.

Dobne grupe	Broj stanovnika					Indeks 2051./2011. = 100,0
	2011.	2021.	2031.	2041.	2051.	
Brodsko-posavska županija						
0 - 14	27.063	21.255	19.212	15.433	11.919	44,04
15 - 64	103.668	96.341	82.831	72.329	61.907	59,72
65+	27.844	30.435	34.684	34.814	32.669	117,33
Ukupno	158.575	148.032	136.727	122.576	106.496	67,16
Struktura (u %)						
0 - 14	17	14	14	13	11	
15 - 64	65	65	61	59	58	
65+	18	21	25	28	31	
Ukupno	100	100	100	100	100	
Vukovarsko-srijemska županija						
0 - 14	30.451	23.568	20.505	16.304	12.013	39,45
15 - 64	118.382	107.205	90.320	75.679	61.948	52,33
65+	30.688	34.875	39.352	39.415	36.433	118,72
Ukupno	179.521	165.647	150.177	131.398	110.394	61,49
Struktura (u %)						
0 - 14	17	14	14	12	11	
15 - 64	66	65	60	58	56	
65+	17	21	26	30	33	
Ukupno	100	100	100	100	100	
Bjelovarsko-bilogorska županija						
0 - 14	18.441	15.044	12.747	10.211	7.907	42,88
15 - 64	79.310	69.821	58.479	49.278	40.080	50,54
65+	22.013	25.055	27.803	26.806	24.752	112,44
Ukupno	119.764	109.920	99.028	86.295	72.738	60,73
Struktura (u %)						
0 - 14	15	14	13	12	11	
15 - 64	66	64	59	57	55	
65+	18	23	28	31	34	
Ukupno	100	100	100	100	100	
Virovitičko-podravska županija						
0 - 14	13.492	10.852	9.442	7.253	5.456	40,44
15 - 64	56.797	50.742	41.865	35.176	28.257	49,75
65+	14.547	16.687	19.457	19.022	17.505	120,33
Ukupno	84.836	78.281	70.764	61.451	51.217	60,37

Nastavak tablice 8.

Struktura (u %)						
0 - 14	16	14	13	12	11	
15 - 64	67	65	59	57	55	
65+	17	21	27	31	34	
Ukupno	100	100	100	100	100	

Tablica 9. Broj stanovnika prema velikim dobnim grupama od 2011. do 2051. godine u županijama sa smanjenjem broja stanovnika u projiciranoj razdoblju od 20 do 40 % (varijanta srednjeg fertiliteta i srednje migracije)

Dobne grupe	Broj stanovnika					Indeks 2051./2011. = 100,0
	2011.	2021.	2031.	2041.	2051.	
Karlovačka županija						
0 - 14	17.330	15.178	12.260	9.719	7.972	46,00
15 - 64	84.359	72.911	59.924	49.375	38.224	45,31
65+	27.210	28.222	30.729	29.567	27.697	101,79
Ukupno	128.899	116.311	102.913	88.661	73.893	57,33
Struktura (u %)						
0 - 14	13	13	12	11	11	
15 - 64	65	63	58	56	52	
65+	21	24	30	33	37	
Ukupno	100	100	100	100	100	
Šibensko-kninska županija						
0 - 14	15.450	12.630	11.012	8.503	6.537	42,31
15 - 64	70.048	60.056	49.561	41.456	33.367	47,63
65+	23.877	24.862	25.400	23.561	21.291	89,17
Ukupno	109.375	97.548	85.973	73.520	61.194	55,95
Struktura (u %)						
0 - 14	14	13	13	12	11	
15 - 64	64	62	58	56	55	
65+	22	25	30	32	35	
Ukupno	100	100	100	100	100	
Požeško-slavonska županija						
0 - 14	13.142	9.752	8.353	5.959	3.809	28,98
15 - 64	50.892	44.937	36.186	28.741	21.621	42,48
65+	14.000	15.120	16.529	16.054	14.171	101,22
Ukupno	78.034	69.809	61.067	50.754	39.601	50,75

Nastavak tablice 9.

Dobne grupe	Broj stanovnika					Indeks 2051./2011. = 100,0
	2011.	2021.	2031.	2041.	2051.	
Struktura (u %)						
0 - 14	17	14	14	12	10	
15 - 64	65	64	59	57	55	
65+	18	22	27	32	36	
Ukupno	100	100	100	100	100	
Ličko-senjska županija						
0 - 14	6.925	5.231	4.387	3.168	2.108	30,44
15 - 64	31.428	26.733	20.736	15.823	11.423	36,35
65+	12.574	11.613	11.507	10.719	9.184	73,04
Ukupno	50.927	43.577	36.630	29.710	22.715	44,60
Struktura (u %)						
0 - 14	14	12	12	11	9	
15 - 64	62	61	57	53	50	
65+	25	27	31	36	40	
Ukupno	100	100	100	100	100	
Sisačko-moslavačka županija						
0 - 14	25.013	18.968	14.840	10.175	6.090	24,35
15 - 64	113.750	94.225	72.128	52.257	33.633	29,57
65+	33.676	37.037	39.069	36.935	32.061	95,21
Ukupno	172.439	150.230	126.037	99.367	71.784	41,63
Struktura (u %)						
0 - 14	15	13	12	10	8	
15 - 64	66	63	57	53	47	
65+	20	25	31	37	45	
Ukupno	100	100	100	100	100	

Postavljene hipoteze ostvarive su ako se dosadašnji demografski trendovi kao i dosada prepuste spontanosti, tj., ako ne bude društvene intervencije u područje fertiliteta i politike ekonomskoga razvoja s naglašenim prostornim aspektom. Zasada nema nikakvih realnih šansi za takva očekivanja. Obzirom na veliki broj analitičkih jedinica razmotrit ćemo samo projicirane promjene ukupnoga broja stanovnika i promjene prema velikim dobnim skupinama. Projekcija ukupnoga broja stanovnika po županijama do 2051. godine predočena je u tablici 1. Ovako veliko smanjenje broja stanovnika u Hrvatskoj do 2051. može se učiniti gotovo nevjerojatnim. Međutim, ako imamo u vidu da je od kraja 1960-ih proces prirodne depopulacije postupno zahvaćao sve veći i veći

broj županija i da su iste te županije imale i negativan saldo migracije onda su smanjenje broja stanovnika i izrazito nepovoljne promjene u dobnome sastavu logičan krajnji ishod ovih trendova. Projekcije polaze, kako je već istaknuto, od dobno-spolnoga sastava utvrđenoga popisom 2011. prema kojemu sve županije imaju izrazito regresivan tip dobne strukture. U cjelini ovo je pesimistična varijanta projekcije, ali je očekivani rezultat nastavljanja dosadašnjih demografskih procesa i neodgovarajućega prostornog aspekta razvoja.

Prvo ćemo razmotriti projekciju za Hrvatsku koja je zbroj projiciranih demografskih veličina za županije. Svaka novija projekcija u odnosu na prethodnu, pokazuje veće smanjivanje broja stanovnika i, sukladno tome, veći intergeneracijski demografski disbalans u dobnoj strukturi našega stanovništva. Naime, većina prethodnih projekcija polazila je od relativno povoljnije dobne strukture i uz to je pretpostavljala postupno zaustavljanje i preusmjeravanje nepovoljnih demografskih procesa. Podatci u tablici 4. pokazuju u razdoblju od 2011. – 2051. nastavljanje intenzivnoga procesa starenja ukupnoga stanovništva koji je došao do izražaja već nakon 1991. godine, i to u sve tri karakteristične stavke starenja stanovništva. Projekcije dobne strukture stanovništva Hrvatske pokazuju: prvo, broj mladih (0 - 14 godina) smanjuje se do 2051. brojčano za 35,5 % i prema udjelu u ukupnome stanovništvu pada na 12 %; drugo, broj stanovništva u radnome kontingentu (15 - 64 godine) također se smanjuje do kraja projiciranoga razdoblja za 31,5 % i prema udjelu u ukupnome stanovništvu pada sa 67 na 57 %; treće, broj staroga stanovništva (65 i više godina) do 2051. godine porastao bi za 40,8 %, dok bi njihov udjel u ukupnome stanovništvu porastao čak na 31 %. Ukupno bi se stanovništvo Hrvatske prema tome smanjilo u projiciranome razdoblju isključivo zbog smanjenja broja mladih i broja stanovnika u radno sposobnoj dobi, istodobno bi značajno porastao broj osoba starih 65 i više godina. Razmatranje promjena u dobnoj strukturi našega ukupnog stanovništva u projiciranoma razdoblju pokazuje da se u dobnoj strukturi, pored procesa starenja ukupnoga stanovništva, odvija također i proces starenja radno sposobnoga stanovništva odnosno radnoga kontingenta (Wertheimer-Baletić, 2009., 2012.). Starenje radnoga kontingenta stanovništva, prema tome, izravna je demografska odrednica starenja ekonomski aktivnoga stanovništva i zaposlenih. Taj parcijalni demografski proces relevantan je, ne samo za budući demografski razvoj, već i za proces ukupnoga razvoja, a napose ekonomskoga razvoja (vidjeti tablicu 5.). Promjene u dobnoj strukturi radnoga kontingenta stanovništva za navedeno projicirano razdoblje, imaju nekoliko značajki. Zbog priljeva sve malobrojnijih naraštaja u radnu dob, broj stanovnika u radnome kontingentu u Hrvatskoj smanjio bi se s 2.873 tisuće u 2011. godini na 1.968 tisuća u 2051. godini, znači za 906 tisuća ili za 31,5 %.

Raščlanimo li ukupno radno sposobno stanovništvo na mlađi dio (koji čini stanovništvo u dobi 15 do 44 godine), i na stariji dio (koji čini stanovništvo između 45 i 64 godine) pokazuju se tri važne značajke u procesu starenja radnog kontingenta stanovništva Hrvatske. Prvo, stanovništvo se u obje dobne grupe, tj. u mlađemu i u starijemu dijelu radnoga kontingenta, smanjuje. Drugo, ukupno smanjenje stanovništva razlikuje se između dvije navedene dobne grupe u okviru radnoga kontingenta prema intenzitetu. Naime, u mlađemu dijelu radnoga kontingenta broj stanovnika se smanjuje s 1.661 tisuću na 1.071 tisuću (za 509 tisuća ili za 30,6 %), a u starijemu dijelu smanjuje se s 1.213 tisuća na 897 tisuća (dakle za 316 tisuća ili za 26,0 %); treće, radni kontingent našega stanovništva značajno stari, što pokazuje činjenica da bi se u navedenom razdoblju predvidivo brže smanjivao mlađi dio u odnosu na njegov stariji dio.

Osobitost je i težište ovoga rada razmatranje predvidivih demografskih promjena u prostoru. U kontekstu toga sagledat ćemo na razini županija projicirane promjene ukupnoga broja stanovnika i promjene prema velikim dobnim skupinama po županijama. Pri tomu treba imati u vidu da demografska kretanja nisu izolirana pojava koja se odvija izvan općih okvira ekonomskoga i društvenoga razvoja. Detaljno i razložito objašnjenje demografskih promjena u svakoj od županija prelazi okvire ovoga rada i stoga ćemo se usredotočiti na temeljne. Temeljem porasta/smanjenja ukupnoga broja stanovnika do 2051. godine županije su razvrstane u pet skupina: prva s dvije županije s porastom broja stanovnika (Zadarska i Zagrebačka); druga s osam županija koje imaju smanjenje ukupnoga broja stanovnika od 0 do 20 % (Grad Zagreb, Dubrovačko-neretvanska, Istarska, Splitsko-dalmatinska, Varaždinska, Međimurska, Primorsko-goranska, Krapinsko-zagorska); treća sa šest županija koje imaju smanjenje broja stanovnika između 20 i 40 % (Koprivničko-križevačka, Osječko-baranjska, Brodsko-posavska, Vukovarsko-srijemska, Bjelovarsko-bilogorska, Virovitičko-podravska); četvrta s pet županija koje imaju smanjenje broja stanovnika između 40 i 60 % (Karlovačka, Šibensko-kninska, Požeško-slavonska, Ličko-senjska, Sisačko-moslavačka) (vidjeti tablice 6., 7., 8., 9.). Ukratko ćemo razmotriti temeljne značajke projekcija po velikim dobnim grupama prema potonjim skupinama županija. Zadarska i Zagrebačka županija jedine su dvije županije s porastom ukupnoga broja stanovnika, ali samo zahvaljujući porastu broja stanovnika u dobi 65 i više godina (vidjeti tablicu 6.). U Zadarskoj županiji smanjio bi se broj mladih (0 – 14 godina) za 11,4 %, ali i broj stanovnika u radnoj dobi (15 – 64 godine) za 2,4 %. Porastao bi samo broj starih 65 i više godina za 49,0 %. Ovo je jedina županija koja bi do 2051. godine imala relativno malo smanjenje broja stanovnika u radnome kontingentu, tj.

za 2,4 %. Detaljnija analiza pokazuje smanjenje broja i udjela mlađega dijela radnoga kontingenta (od 15 do 44 godine) dok bi istodobno porastao stariji dio radnoga kontingenta (između 45 i 64 godine). Zadarska županija 2051. godine imala bi udio starih 65 i više godina u ukupnome stanovništvu 26 %, što je ujedno i najmanji udio ove dobne skupine u ukupnome stanovništvu u odnosu na sve preostale županije i Grad Zagreb. Uz Zadarsku, jedino Zagrebačka županija do 2051. godine ima porast broja stanovnika, i to isključivo zbog porasta broja stanovništva starog 65 i više godina. U istoj županiji projekcije pokazuju smanjenje broja mladih za 19,7 % i broja osoba u radnome kontingentu za 11,6 %. Bitna je značajka ovih dviju županija, u odnosu na sve preostale, relativno najmanje smanjenje broja mladih i radnoga kontingenta. U okviru iznijetoga treba napomenuti da u ekonomskome i demografskome kontekstu Grad Zagreb i Zagrebačku županiju valja sagledati kao usko povezanu cjelinu jer Grad Zagreb od početka 1970-ih populacijsku dinamiku prenosi na Veliku Goricu, Zaprešić i Samobor, te s njima ekonomski i demografski stvara jednu funkcionalnu cjelinu. Ipak sukladno postojećemu upravno-teritorijalnome ustroju Grad Zagreb i Zagrebačku županiju razmatramo zasebno.

Sljedeća, druga skupina županija u projiciranome razdoblju do 2051. godine smanjila bi broj stanovnika do 20 %. (vidjeti tablicu 7.). U ovoj skupini najmanje bi smanjenje stanovništva za 4,8 % imao Grad Zagreb dok bi najveće smanjenje za 19,6 % imala Krapinsko-zagorska županija. U ovoj skupini nalaze se i Splitsko-dalmatinska, Dubrovačko-neretvanska i Međimurska županija koje su imale do kraja protekloga stoljeća relativno povoljno prirodno kretanje. Početkom ovoga stoljeća uslijedilo je ubrzano opadanje prirodnoga prirasta da bi posljednjih nekoliko godina prirodni prirast u ovim županijama oscilirao oko nultog prirodnog prirasta. Splitsko-dalmatinska, Primorsko-goranska, Dubrovačko-neretvanska i Istarska županija imaju velike prostore koji su već gotovo jedno stoljeće depopulacijski. Između 2011. i 2051. u ovoj bi se skupini županija smanjio udio mladih u rasponu od 17,1 % (Grad Zagreb) do 34,4 % (Splitsko-dalmatinska županija). Posebno valja izdvojiti da se na kraju projiciranoga razdoblja očekuje, u razmatranoj skupini, smanjenje radnoga kontingenta između 20,7 % (Grad Zagreb) i 35,4 % (Splitsko-dalmatinska županija), dok će porasti broj starih 65 i više godina između 41,7 % (Dubrovačko-neretvanska županija) i 68,0 % (Grad Zagreb). Nastavljanjem recentnih demografskih trendova udio starih 65 i više godina u ukupnome stanovništvu kretao bi se u ovim županijama između 28 % (Dubrovačko-neretvanska) do 33 % (Primorsko-goranska). Postavlja se pitanje zbog čega se očekuju tako izrazito nepovoljne demografske promjene u Splitsko-dalmatinskoj županiji koja je dugo imala relativno povoljno pri-

rodno kretanje. Uz spomenuta velika depopulacijska područja, svakako je jedan od bitnih razloga ubrzano opadanje broja živorođenih i time inicirane promjene u dobnoj strukturi.

Treća skupina županija sa smanjenjem broja stanovnika u projiciranome razdoblju između 20 i 40 % obuhvaća, uz izuzetak Požeško-slavonske, sve preostale županije na prostoru Podravine, Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema (vidjeti tablicu 8.). U Koprivničko-križevačkoj, Bjelovarsko-bilogorskoj i Virovitičko-podravskoj županiji proces prirodne i emigracijske depopulacije traje kontinuirano od kraja 1960-ih. Za razliku od ove dvije županije, preostale iz te skupine imale su značajne izravne i neizravne demografske gubitke tijekom Domovinskoga rata. U ovoj skupini županija projicirano je smanjenje udjela mladih u granicama između 39,9 % (Koprivničko-križevačka) i 60,6 % (Vukovarsko-srijemska). Još od popisa 1971. u ovoj je skupini županija zabilježeno smanjivanje radnoga kontingenta zbog prirodne depopulacije i emigracije. Ako bi se ostvarile projekcije, u tematiziranim županijama smanjio bi se radni kontingent između 31,8 % (Koprivničko-križevačka) i 50,3 % (Virovitičko-podravsko). Udio starih 65 i više godina u ukupnome stanovništvu kretao bi se između 30 % (Koprivničko-križevačka) i 34 % (Bjelovarsko-bilogorska i Virovitičko-podravsko).

Četvrta skupina županija svojevrstni je ogledni primjer učinka dugogodišnjih intenzivnih depopulacijskih procesa (vidjeti tablicu 9.). Radi potpunije demografske slike o dosadašnjim dugogodišnjim demografskim promjenama vratit ćemo se na tablicu 1. koja pokazuje u ovim županijama značajan pad broja stanovnika i do 2011. godine. Naime, između 1961. i 2011. godine broj stanovnika smanjio se u: Ličko-senjskoj županiji za 57,0 %, Karlovačkoj za 36,3 %, Šibensko-kninskoj za 33,6 %, Sisačko-moslavačkoj za 32,5 %, Požeško-slavonskoj za 21,4 %. Domovinski rat u prvoj polovini 1990-ih samo je radikalizirao dugogodišnje nepovoljne demografske procese na prostorima potonjih županija. U kontekstu iznesenoga razumljivo je projicirano drastično smanjenje broja stanovnika kao intenziviranje dugogodišnjih nepovoljnih procesa. U ovoj skupini županija broj mladih 2051. bio bi manji, u odnosu na broj utvrđen popisom 2011., u rasponu od 54,0 % (Karlovačka) do čak 75,6 % (Sisačko-moslavačka). Do 2051. godine u Šibensko-kninskoj županiji smanjio bi se radni kontingent za 52,4 %, a u Sisačko-moslavačkoj čak za 70,43 %. Postojeći intergeneracijski disbalans produbio bi se do te mjere da bi Šibensko-kninska županija 2051. godine imala 35 %, a Sisačko-moslavačka 45 % stanovništva starog 65 i više godina. Velik broj analitičkih jedinica (županija), kako smo istaknuli, onemogućava detaljniju analizu. Stoga smo njihovim grupiranjem nastojali istaknuti neke od bitnih zajedničkih značajki. Pokazuje

se da Hrvatsku očekuju krajnje nepovoljne demografske promjene. Sadašnji, povijesno naslijeđen, neravnomjeran prostorni razmještaj stanovništva u Hrvatskoj još više će se produbiti. Demografska kretanja najbolje osvjetljavaju i gospodarsko stanje i perspektive u nepromijenjenim uvjetima.

5. UMJESTO ZAKLJUČKA

Projekcije pokazuju značajne demografske promjene u županijama pretpostavljajući nastavljanje recentnih demografskih trendova, uz pretpostavku da neće doći do društvene intervencije u područje fertiliteta i politike ekonomskoga razvoja s naglašenim prostornim aspektom. Zbog zanemarivanja prostorne komponente ukupnoga razvoja sadašnji razmještaj stanovništva i njegove strukture predstavljaju već sada za velik dio teritorija ograničavajući čimbenik gospodarskoga razvoja. Projekcije pokazuju da uz gotovo drastično smanjenje ukupnoga broja stanovnika slijedi i jaki disbalans između funkcionalnih dobnih skupina, što bi u velikome broju županija donijelo velike gospodarske i socijalne probleme. Afirmacijom pronatalitetne politike i politike regionalnoga razvoja, tek u relativno dužem razdoblju mogla bi se očekivati stabilizacija i zaustavljanje daljnje demografske erozije, ali sa značajno manjim brojem stanovnika. Pri tome bi središnju ulogu trebalo pridati gradskim naseljima na spomenutim depopulacijskim prostorima. Držimo bitnim ponoviti već istaknute egzaktne pokazatelje projiciranih veličina. Nastavljanjem dosadašnjih demografskih trendova broj mladih (0 - 14 godina) smanjio bi se u svim županijama u granicama od 11,4 % u Zadarskoj do čak 75,6 % u Sisačko-moslavačkoj županiji. Uz izuzetak Zadarske koja bi imala smanjenje radnoga kontingenta za 2,4 % i Zagrebačke sa smanjenjem za 11,6 %, sve preostale županije imale bi smanjenje radnoga kontingenta između 21,7 % (Grad Zagreb) i 70,4 % (Sisačko-moslavačka županija). U projiciranome razdoblju očekuje se snažan porast broja starih 65 i više godina kojih se udio u ukupnome stanovništvu 2051. godine kreće od 26 %, koliko se očekuje u Zadarskoj, do 45 %, u Sisačko-moslavačkoj. Smanjenje broja stanovnika nije linearno već se pod utjecajem dugogodišnjega snižavanja broj živorođenih signifikantno smanjuje broj i udjel mladih i osoba u radnoj dobi, a nasuprot tomu, značajno raste broj osoba u dobi iznad 65 godina. To će pratiti sve izraženiji gospodarski i socijalni problemi. Razvidno je već više puta istaknuto da je dobnii sastav stanovništva, s izrazitim različitostima po pojedinim županijama, manje u srednjoročnome, ali naglašeno u dugoročnome razdoblju vrlo restriktivan razvojni činitelj. Postojeće tendencije u sastavnicama reprodukcije radnoga

kontingenta stanovništva Hrvatske može ublažiti imigracija. Ukupne i strukturne demografske značajke već sada od kreatora javnih politika zahtijevaju oblikovanje nove ekonomske, porezne, zdravstvene, mirovinske, obrazovne, socijalne, obiteljske politike i općenito javnih politika na koje utječu demografske promjene. Zbog ubrzanoga demografskog starenja Hrvatsku u idućim desetljećima očekuju značajne makroekonomske promjene. I bez rasta standarda u zadovoljavanju elementarnih potreba umirovljeničke populacije rast će javni rashodi, jer zbog dugoročnoga opadanja fertiliteta naraštaji koji ulaze u umirovljeničku dob uvijek su brojniji u odnosu na naraštaje koji pristižu u radnu dob. Stoga i u situaciji pune zaposlenosti valja očekivati produbljivanje, u srednjem i posebno dugom roku, poteškoća u mirovinskome i zdravstvenome sustavu. Protekom vremena gospodarski i demografski problemi postaju sve složeniji, a njihovo rješavanje sve zahtjevnije. Pogrešno je vjerovati da će gospodarski razvoj spontano, tj. sam po sebi, djelovati na zaustavljanje i na obrat nepovoljnih demografskih procesa. Zakonitosti tržišta, odnosno ponude i potražnje, neće riješiti demografske probleme u Hrvatskoj, niti će pokrenuti razvoj na dugo depopulirajućim prostorima. Recentne demografske trendove u Hrvatskoj nemoguće je zaustaviti i pokrenuti u pozitivnome smjeru bez promišljene sustavne dugoročne državne intervencije, od lokalne zajednice do središnjih državnih institucija. Stoga je zadatak nositelja ekonomske politike neprekinuto pronalaženje primjerenih mjera društvene intervencije kako bi se, ne samo zaustavili, nego i ublažili učinci nepovoljnih demografskih kretanja. Konačno, predočene projekcije stanovništva za županije do 2051. godine jasno pokazuju nepovoljne promjene uz uvjet da se i dalje neće provoditi pronatalitetna i redistributivna populacijska politika. Glavnina je projiciranih promjena u srednjemu roku determinirana proteklim demografskim kretanjima, ali provođenjem niza međusobno koordiniranih mjera pronatalitetne i redistributivne populacijske politike u dugome roku mogu se preusmjeriti nepovoljni demografski trendovi u pozitivnome smjeru. Međutim, valja očekivati da će te promjene pratiti sve izraženiji gospodarski i socijalni problemi proistekli iz navedenih demografskih promjena.

LITERATURA

- Akrap, A. (1999.), Vitalna statistika i različitost depopulacijskih procesa u Hrvatskoj i županijama, Društvena istraživanja, 8 (5-6): 793.-815.
- Akrap, A. (2004.), Zapošljavanje u inozemstvu i prirodna depopulacija seoskih naselja, Društvena istraživanja, 13 (4-5): 675.-699.
- Čaldarović, O. (1999.), Razvojni ciljevi i naslijeđena ograničenja hrvatskih srednjih gradova, Društvena istraživanja, 8(1): 71.-86.
- DZS (1994.), Aktivno stanovništvo u zemlji koje obavlja zanimanje prema području djelatnosti, po naseljima, Dokumentacija 885., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb.
- DZS (1996.), Stanovništvo u zemlji i inozemstvu po naseljima, Dokumentacija 911., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb.
- DZS (2001.), Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., Državni zavod za statistiku, Zagreb.
- DZS (2003.), Popis stanovništva 2001. /Podaci publicirani na CD-u: 2. izdanje/, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb.
- DZS (2013.), Popis stanovništva 2011. (Dostupno na: <http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm>).
- Gelo, J. (1999.), Ratni učinci na promjene demografskih struktura u Hrvatskoj, Društvena istraživanja, 8 (5-6): 735.-749.
- Gelo, J.; Čipin, I. (2005.), Projekcije stanovništva Hrvatske, u: Gelo, J. i sur., Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske (Bilanca 20. stoljeća), Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Zagreb.
- Grizelj, M. (2004.), Projekcije stanovništva do kraja stoljeća, u: Živić, D., Pokos, N., Mišetić, A (2005.), Stanovništvo Hrvatske – dosadašnji razvoj i perspektive, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.
- Mrđen, S. (2004.), Projekcije stanovništva Republike Hrvatske do 2031. godine: mogu li migracije ublažiti negativne demografske trendove?, Migracije i etničke teme, 20 (1): 63.-77.
- Nacionalni program demografskog razvitka (ur. Vojnović, Križić, Tadić) (1997.), Ministarstvo razvitka i obnove, Zagreb.
- Nejašmić, I., Mišetić, R. (2004.), Buduće kretanje broja stanovnika: projekcija 2001. - 2031., Društvena istraživanja, 13 (5-6).
- Pokos, N. (2002.), Metodologija izdvajanja seoskog stanovništva, njegov raspored i popisne promjene 1953. - 2001, u: Štambuk, M., Rogić, I., Mišetić, A. (ur.), Prostor iza, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, str. 31.-56.
- RSZ (1972), Stanovništvo na privremenom radu u inozemstvu prema popisu stanovništva i stanova 1971., Dokumentacija 132. /drugo dopunjeno i popravljeno izdanje/, Republički zavod za statistiku SR Hrvatske, Zagreb.
- RSZ (1982.), Stanovništvo po općinama i zajednicama općina, Dokumentacija 501., Republički zavod za statistiku SR Hrvatske, Zagreb.
- RSZ (1984.), Stanovništvo po naseljima, općinama i zajednicama općina, Dokumentacija 553., Republički zavod za statistiku SR Hrvatske, Zagreb.

- RSZ (1989.), Popisi stanovništva 1971. i 1981., Stanovništvo po zajednicama općina i općinama, Dokumentacija 569., Republički zavod za statistiku SR Hrvatske, Zagreb.
- SLJ (1995.), Statistički ljetopis 1995., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb.
- SZS (1974.a), Stanovništvo, delatnost, Rezultati po naseljima i opštinama, Knjiga X., Savezni zavod za statistiku SFR Jugoslavije, Beograd.
- SZS (1974.b), Stanovništvo, etnička, prosvetna i ekonomska obeležja stanovništva i domaćinstava prema broju članova, Rezultati po opštinama, Knjiga VI., Savezni zavod za statistiku SFR Jugoslavije, Beograd.
- SZS (1975.), Stanovništvo i domaćinstva u 1948., 1953., 1961. i 1971. i stanovi u 1971., Rezultati po naseljima i opštinama, Knjiga VII., Savezni zavod za statistiku SFR Jugoslavije, Beograd.
- Šterc, S. (1991.), Opća demografska slika Republike Hrvatske, u: Crkvenčić, I. (ur.), Političko-geografska i demografska pitanja Hrvatske, Savez geografskih društava Hrvatske, Zagreb, str. 1.-39.
- Wertheimer-Baletić, A. (1971.), Stanovništvo SR Hrvatske – Studije, Školska knjiga, Zagreb.
- Wertheimer-Baletić, A. (1978.), Ekonomska aktivnost stanovništva – demografski aspekti, Školska knjiga, Zagreb.
- Wertheimer-Baletić, A. (1997.), Predvidiva demografska kretanja u Hrvatskoj, RAD, Knjiga 475, Razred za društvene znanosti, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Wertheimer-Baletić, A. (2012.), Demografski okviri radne snage u Hrvatskoj u prvoj polovici 21. stoljeća, u Zbornik radova – Razvojna strategija malog nacionalnog gospodarstva u globaliziranom svijetu, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Živić, D., Pokos, N. (2004.), Demografski gubitci tijekom Domovinskog rata kao odrednica depopulacije Hrvatske (1991. - 2001.), Društvena istraživanja, 13 (5-6).
- Žuljić, S. (1981.), Razvoj sistema centara na prostoru SR Hrvatske, u: Krešić, I. (ur.), Padjen, J., Žuljić, S., Prilozi izgradnji naše prostorne teorije, II., Ekonomski institut – Zagreb, str. 23.-53.